

De Wereld van De Wachter

Dirk De Wachter

D/2019/45/317
ISBN 978 94 014 6227 3
NUR 740, 875

Vormgeving omslag en binnenwerk: Ines Cox
Auteursportret: Leen Wouters

© Dirk De Wachter & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2016.

Uitgeverij LannooCampus maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediodivisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden.
Niets van deze uitgave mag verveelvoudigd
worden en/of openbaar gemaakt, door middel
van druk, fotokopie, microfilm, of op welke
andere wijze dan ook, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus
Erasme Ruelensvest 179 bus 101
3001 Leuven
België
www.lannoocampus.be

L'identité fatale de l'amoureux n'est rien d'autre que: je suis celui qui attend.

*De fatale identiteit van de verliefde is niets
anders dan dit: ik ben diegene die wacht.*

Roland Barthes, *Fragments d'un discours amoureux*, 1977

9	Inleiding
15	Spiegels
19	1 God?
31	2 Stil?
39	3 Totaal?
53	4 Klein?
65	5 Zin?
77	6 Economie?
91	7 Vlucht?
103	8 Tijd?
119	9 Moeten?
131	10 Jeugd?
141	11 Virtueel?
153	12 Lichaam?
165	13 Kunst?
179	Nawoord
187	Bronnen

La lucidité – ouverture de l'esprit sur le vrai – ne consiste-t-elle pas à entrevoir la possibilité permanente de la guerre?

Bestaat de helderheid van geest – zijn openheid voor het ware – niet hierin de permanente mogelijkheid van de oorlog te bevroeden?

Emmanuel Levinas, *Totalité et Infini*

Om de bedreigingen van het menselijke verdriet uit het dagelijkse leven te bannen, heeft de westerse mens de psychiatrie uitgevonden. Met de hulp van wetenschappelijke methoden stelt de psychiater diagnoses die ons zekerheden moeten bieden tegenover fenomenen die ons allen fundamenteel kenmerken maar die we toch niet willen herkennen. Onmogelijk leed, onstillbare pijn, diepe eenzaamheid, geweld, irrationaliteit, levensmoeheid ... De lijst van ziektebeelden neemt zienderogen toe, de psychiatrie dringt binnen in het dagelijkse leven. De goede bedoelingen waarmee dat gebeurt, leiden ons echter af van een fundamentele vraag: hoeveel variatie

verdraagt de normaliteit? Hoeveel tekort kunnen we dragen? Hoeveel treurnis kunnen we binnen onze rangen torsen?

In *Borderline Times* (2012) gebruikte ik het diagnostische kader om enkele maatschappelijke problemen aan te kaarten en de verbinding te herstellen tussen patiënten en niet-patiënten. De grote respons bij een breed publiek op het discours uit dat boek bracht me enigszins in verwarring. Blijkbaar heeft de psychiatrische taal een zeer krachtige werking, die een illusie van begrijpelijkheid en verklaring lijkt te bieden.

Ook in de klinische praktijk werkt dat zo. Het diagnostische etiket brengt vaak orde in de ondraaglijke wanorde die voorafgaat aan vele ernstige psychiatrische problematieken. De omkadering van de verwarring brengt een noodzakelijke rust, maar heeft ook een prijs. Als de diagnose een waarheid wordt, als deze hypothese de veelstemmigheid van de mens versmalt tot een stigmatiserend etiket, dan dreigt de tijdelijke rust een ultieme verklaring te worden. De initiële problemen dreigen zichzelf dan uit te vergroten in een selffulfilling prophecy.

In een helend therapeutisch proces kunnen medische kaders terug losgelaten worden om plaats te geven aan herstel, aan her vinden van kracht en waardigheid, ver voorbij de initiële symptomen. Op die manier zou ik ook voorbij de maatschappelijke kenmerken van *Borderline Times* willen nadenken over de wereld. Voorbij de herkenbare fenomenen uit de gemediatiseerde werkelijkheid komen we dan onvermijdelijk in een 'diepere' laag waarin complexe, paradoxale, soms onbegrijpelijke krachten spelen. Van die krachten probeert dit boek een staal te nemen. Bovenal geldt daarbij dat de onbegrijpelijkheid ons niet machteloos of cynisch mag maken. Het denken zelf heeft zin, ook al leidt het niet altijd tot directe en efficiënte oplossingen, niet tot politiek te vertalen programmapunten. Integendeel, het geruststellende kader wordt losgelaten, de onzekerheid neemt terug toe, de gemakkelijke oplossingen worden steeds weer in vraag gesteld. De antwoorden voor de wereld kunnen nooit definitief zijn, maar altijd weer zoekend, hortend, corrigerend. Het menselijke wezen zoekt blijvend zin in de worsteling met zijn onbegrijpelijke lot.

Zoals altijd zijn deze gedachten niet zomaar uit mijn individuele brein ontsproten. Het is

vreemd en ongemakkelijk om mijn naam zo opgevoerd te zien, als een schreeuwerige neonreclame op een nachtelijke boulevard. Blijkbaar ontsnapt men niet aan de wetten van de ikkige tijd. Toch zijn we in de blik van de Ander, *de face en face – avoir l'autre dans sa peau*, zoals Levinas dat krachtig uitdrukt.

Het bijzondere beroep van psychiater staat me toe om heel dicht te kunnen naderen op het kwetsbare leven van heel veel verschillende mensen. Deze inspiratie komt bovenop de bezieling die ik onverminderd blijf krijgen van mijn geliefde, mijn gezin, mijn vrienden en collega's.

De voorbij jaren had ik het onnoemelijk voorrecht om te mogen nadenken in de schaduw van Sam IJsseling, een van de grootste Nederlandstalige filosofen van onze tijd. Als enkele van zijn rijke gedachten een klein beetje zouden kunnen schemeren door dit boek, mag ik een dankbaar mens zijn.

In een poging om iets meer te begrijpen over de multiculturele wereld in verandering vond ik een ideale gesprekspartner in Hind Fraihi, die met een haast visionaire scherpzinnigheid in de wereld staat. Zij gaf mij voor dit boek de juiste hint.

Mijn brokkelige ideeën, mijn verspringende schrijfstijl en ongebreidelde gedachten werden met veel geduld geordend door Mitchell Pontzele. Bescheiden op de achtergrond, maar steeds alert en voorzichtig suggerevend. Voor mij, in mijn hectische bestaan, met nachtelijke mails en tegenstrijdige opdrachten, was hij de perfecte redacteur.

Het geeft niet, het geeft niet, mijn beste, dat is het leven.

Vasili Grossman, *Leven & Lot*

Je suis venu te dire.

Je staat op, drentelt naar de badkamer en draait de waterkraan open. Vluchtig werp je een blik op jezelf in de spiegel. *Just take a look at your body now, there's nothing much to save.* Ogen gaan moeilijk open, haren in de war. De geest in een ochtendlijke troebelheid. Het vege lijf als na een Ventoux-gebeuren. Je bukt je en je hoofd tolt.

Het water is lauw genoeg voor een plens in het gezicht en dat voelt goed. Je neemt de handdoek en droogt jezelf zonder woorden. Enkel één beeld, één iemand die voor je staat. Een oppervlakkige ontmoeting in de reflectie. Jezelf met jezelf. *Aangenaam.* Nu nog een kam door de haren en opgemaakt ben je. Klaar met jezelf kruisen je ogen de jouwe heel snel, haast onbedoeld. Onbestemd. Een schrijnplek op je ziel, een vraag uit de diepte. Een laagje stof laait op uit een bodemloze leegte, een niksigheid zonder taal. Een vaag gevoel omzwachtelt je. Een hunkering naar jezelf, naar de Ander. Mens-zijn. Iets krioelt.

Zijn, maar niet alleen. *Ne me quitte pas.*

Je suis venu.

Maar weg ben je. Op de vlucht. Druk-druk. Je menst de dag door. De westerse maakbaarheid van het leven achterna. Je maakt, je heerst, je kunt. Je vormt, je ontplooit. Alles kan.

Yes You Can. De mens is een werkwoord, toch? Een woord anarchistisch alleen, verdwaald, geen zin te bespeuren. Je maakt, je bouwt aan jezelf en je leven. Timmerend aan een biografische tekst, met slechts één personage. In twee letters: ik. In jouw volle ikkigheid verword je tot een werkwoord. Je ikt. Maar die zin, die ontbreekt. Een verhaal, dat is er niet meer.

Je ik is een handeling. Ze is je aarding in een wereld van hyperindividualiteit. Allemaal ikjes naast elkaar werkend aan een zuiver woord, in een tekst met nauwelijks inhoud. Ikjes die zich ijverig ontplooiën tot ogenschijnlijk welgevormde werkwoorden. Of misschien toch eerder een samenraapsel van letters, zonder zinnige morfologie? Klank zonder woorden. Maar wel mét beeld. Blinkende lifestyle, die hebben we ook. Het identificatiepunt is de maat van je kleren, de auto waarmee je rijdt of de hoeveelheid citytrips die je dit jaar op de teller hebt. Dan heb je hét gemaakt. Het, dat is de mens niet. Dat ben jij niet. Ben je (er) überhaupt wel? Kun je jezelf niet even maken? Gefundeerd, geaard. Jezelf. Gehecht. Mens-zijn. Die ochtend, in de spiegel, be kroop het gevoel je vaagweg. Je wist het heel even in een jachtige blik: ik kan maar ik ben niet.

Werkend aan jezelf verliet je jezelf en de Ander. Je schreef en schreef ellenlange epistels in je eigen verhaal, die zich uiteindelijk ontblootten tot lege pagina's. Onderaan in de hoek van iedere bladzijde zie je een nummer. Dat cijfer krikte je op. In de meetbaarheid van je leven vond je de warme geruststelling. En weg was je, om God te spelen, want zelf is Hij doodgegaan, en uit wrok nam hij ook het paradijs met zich mee. En dan sta je daar postmodern te wezen: je hebt geen tijd of plaats voor God in je leven. Of hij nu bestaat of niet, je bent er liever niet mee bezig. We hoeven er niet over te praten; efficiënter is het om je tijd aan het plannen van het aardse avontuur te spenderen, met alle mogelijkheden die de agenda te bieden heeft. Mooi ingedeeld in volgeschreven tijdvakken, maar je komt er plaats tekort.

Tijd tekort. Er is immers zoveel leuks te doen. Wat te kiezen? Je bent nu eenmaal zelf verantwoordelijk voor je keuzes.

En die zijn er te over. Met een gretigheid zoek je ze op, om ze daarna te delen via je flikkerende smartphone. Laat de herinneringen maar komen. En je hoopt op duimpjes omhoog.

Je virtuele ik is geen werkwoord meer, maar wordt een emoticon. De beeldcultuur brengt het woord in verdrukking. Een verarmde en vermoeide taligheid wordt opgepompt, gevoed door de nieuwste eethypes en hier en daar een shopuitspatting. Soms koop je zelfs lol. Avontuur voor twee, ongeken- de sensatie, afgewisseld met een dagje bubbelen in de wellness wanneer dat rondhollen je even te hoog zit: het zit allemaal in een doosje. Je leven in cadeauverpakking, afgeleverd als Bongobon. Je maakt het paradijs op aarde. Overmaat bestaat niet, en alles wat je wilt, staat op je te wachten. Je wilt steeds meer en steeds straffer. Grote kicks in een bubbel van geluk. Daar wil je zijn. Er kan dus nog wel wat bij. Nog een beetje maar. Nog een beetje.

En zo raak je dubbel uitgehold: bekaf van het achterna hollen, en hol vanbinnen. Je weet het niet meer. Wie ben je? Moegekickt en met niemand om je heen doemt je reflectie angstig op. En dan denk je: Mijn God.

God?

De mens zal neerkijken op God, maar zal hij ook niet neerkijken op de duivel, zal hij hem niet evengoed overtreffen?

Vasili Grossman, *Leven & Lot*

Nah ist / Und schwer zu fassen der Gott / Wo aber Gefahr ist wächst / Das Rettende auch. Zo schreef Friedrich Hölderlin het neer aan het begin van de negentiende eeuw. Maar aan het einde van diezelfde eeuw verklaarde Friedrich Nietzsche hem dood, die God. In zijn klassieker *De Vrolijke Wetenschap* schreef de Duitse filosoof zijn necrologie neer, opgetekend door het personage met de naam 'Der Tolle Mensch'. Met zijn kritische reflecties nam Nietzsche de christelijke principes op de korrel die de westerse mens volgens hem tot een mak lammetje hadden gemaakt. De voormalige vrije geesten onderwierpen zich volgens de Duitse filosoof aan het christendom, dat van de mens slechts een middelmatig en angstig wezen maakte. Zwakte en schrik werden zijn deel, medeleven, zelfverloochening en nederigheid zijn deugd. Nietzsche pleitte daarentegen voor een herenmoraal die het leven zelf vooropzet. De mens in zijn eigen trots, waardigheid en vitaliteit. Kortom, iemand die zin heeft in het leven. Dat kon het beste zonder God. De zin van het leven, een concept waarover de mens zich eerder geen vragen had gesteld, moest hij plots zelf gaan zoeken. Ook nu zoeken we nog; niet naar zin, maar naar het maken van onszelf.

In onze 21ste-eeuwse groteskerie zijn we in dat opzicht een nieuwe fase ingetreden. Er was geen Nietzsche om er een boek over te schrijven en evenmin hebben we er eindeloos filosofisch over gemijmerd, maar nadat we hem hadden gedood zijn we Gods rol de laatste jaren gaan overnemen. In de plaats van kinderen van (een dode) God, zoals Nietzsche ons nog omschreef aan het einde van de negentiende eeuw, streven we er vandaag naar om zelf Godjes te worden. We geloven niet meer in de belofte van een leven na de dood of een hemel, maar proberen die hier op aarde voor onszelf te maken, in ons eigen leven. De Hemel 2.0 – of toch een poging ertoe.

Je mag er in een dergelijke maatschappij alleen wezen als je bijzonder bent of doet. ‘Waar een wil is, is een weg’, klinkt het dan. In ons ultrameritocratische denken verheffen we onszelf zo tot hemelse proporties. We stellen onszelf tot doel om van ons leven een Olympusberg te maken, een paradijselijk schouwspel vol avontuur en vertier, als een ballon die voortdurend opgeblazen moet worden om iets voor te kunnen stellen: een dikke ik. We menen door objectivering en meetbaarheid ons levensspel te kunnen bemeesteren. Te beheersen. Daarmee hangen we onze opgeblazen ballon netjes aan een touw; zo lijken we ons leven zelf te kunnen maken.

Waarden zoals liefde en geluk laten zich echter niet overheersen. Ze ontsnappen, zijn niet te vangen in een heli-umzak. En dan knakt onze goddelijkheid, want dan blijkt dat we ‘maar’ mensen zijn, mensen met gebreken. In ons leven gaat namelijk niet alles paradijselijk goed. En dan weten het niet meer. Met pech en tegenslag kunnen we moeilijk om. Want geluk, dat maak je. Het is je eigen merite. Maar tegelijkertijd lijkt ook de omgekeerde regel te werken. In de meritocratie is ongeluk dan al gauw een mislukking. Als het misgaat, als de ballon doorprikt wordt, dan kun je niet anders dan erkennen dat je de dode God in je eigen gedaante hebt doen herrijzen om hem meteen een tweede keer te doen falen.